

Vývoj čs. zbrojního průmyslu v druhé polovině 50. let minulého století

II. část – Plnění úkolů druhé pětiletky září 1956 – prosinec 1960*

Jaroslav Láník

V návaznosti na jednání o koordinaci a delimitaci zbrojní výroby a vzájemných dodávkách mezi ČSR, SSSR a členskými státy Varšavské smlouvy a na základě požadavků vnesených Ministerstvem národní obrany přijalo Politické byro ÚV KSČ 8. října 1956 základní dokument pro období druhého pětiletého plánu.

Směrnice rozvoje zbrojní výroby

Cílem směrnice bylo zejména zabezpečit následující hlavní úkoly:¹

- přezbrojit a dozbrojit ČSLA ve sjednaných termínech vojenskou technikou podle dohodnutého systému výzbroje

- dodávat vojenskou techniku lidově demokratickým státům a SSSR

- ve větší míře provádět modernizaci zbrojního průmyslu, zavádět modernější technologické postupy a zvyšovat kvalifikaci pracovníků

- dobudovat potřebné kapacity především v oblasti speciálních vozidel, v slaboproudém a optickém průmyslu a dobudovat hutní provozy v ZKJV Dubnica a ZJVS Martin

- zavést téměř ve všech zbrojních závodech náhradní civilní programy, aby bylo možno vyrovnat neočekávané změny v rozsahu a struktuře zbrojní výroby.

Splnění těchto úkolů měl čs. zbrojní průmysl zajistit:²

- ve výrobě letadel potřeby všech lidově demokratických států, SSSR a eventuálně i ČLR cvičnými proudovými letouny, pro SSSR a lidově demokratické státy vyrábět střední dopravní letadla ve vojenském a civilním provedení a vyzbrojit ČSLA novým typem stíhacího proudového letounu

- ve výrobě speciálních vozidel pro potřeby čs. armády a lidově demokratické státy vyrábět tanky T-54A a lehké dělostřelecké tahače ATL a pro vlastní potřebu obrněné transportéry, speciální vozidla na bázi T-54 (ohňometné, mostní a vyprošťovací tanky) a velký obojživelník kolový

- ve výrobě zbraní zajistit pro čs. armádu a armády lidově demokratických států dodávky protiletadlových 100mm PL kanonů KS 19, 152mm kanonových houfnic vz. 37 a 160mm minometů vz. 43 a pouze pro ČSLA vyrábět pěchotní zbraně a 30mm protiletadlové dvojkanony vz. 53

- ve výrobě munice zabezpečit potřeby čs. armády v pěchotní, dělostřelecké a ženijní munici a leteckých

pumách, pro armády lidově demokratických států vyrábět zejména munici 85mm pro tankový kanon vz. 44 a kanon vz. 52, 100mm pro SU-100 a kanon vz. 53, 122mm pro houfnici vz. 38, 107mm pro bezzákluzový kanon V 11 a 160mm miny

- v oblasti slaboproudu a optiky pro čs. armádu vyrábět dělostřelecké radiolokátory SON-9, zabezpečit pro vlastní potřebu a potřebu lidově demokratických států radiostanice R-105, R-108 a R-109, zajistit kompletaci vlastní výroby letadel, zbraní a speciálních vozidel slaboproudými a optickými přístroji a pro potřebu čs. armády vyrábět infrapřístroje pro vozidla a dozimetrické přístroje.

Dálkoměr DJA-6

Přestože objem zbrojní produkce měl být v roce 1960 vyšší oproti roku 1955 o 2,65 mld. Kčs, snižoval se její podíl na celkové strojírenské výrobě z 15,3 % na 13,5 %. Vývoj zbrojní výroby charakterizoval značně nerovnoměrný růst v jednotlivých letech. Pokles a stagnaci v letech 1957 a 1958 způsobenou výběhem dosavadních typů měl vystřídat následný rychlý růst zavádění sériové výroby technicky velmi náročných zbraní (jen v letech 1957 a 1958 si měl čs. průmysl osvojit více než 80 nových druhů zbraní a vojenské techniky).

V leteckém průmyslu a výrobě munice pokrytí plánovaných úkolů nevyžadovalo významnější rozšiřování kapacit, investice měly směřovat především do

* První část studie byla publikována v Historii a vojenství 2009, č. 2, s. 85–100.

¹ Směrnici předložil ministrem-předsedou Státního úřadu plánovacího Ing. O. Šimůnkem 24. 9. 1956 na základě usnesení PB ÚV KSČ z 18. 6. 1956 projednali ministři přesného strojírenství, těžkého strojírenství, automobilového průmyslu a zemědělských strojů, ministryně spotřebního průmyslu, ministr chemického průmyslu a ministr hutního průmyslu a rudných dolů. Vyjádřili se k ní představitelé Ústředního svazu výrobních družstev a bez připomínek i XIV. oddělení ÚV KSČ.

² Směrnice neřešila úkoly v oblasti výzkumu a vývoje, neboť jednání týkající se této oblasti měla proběhnout až na sklonku roku 1956.

slaboproudého průmyslu a zvláště obtížná situace nastala v oblasti speciálních vozidel (obrněné transportéry, lehké dělostřelecké tahače), kde bylo zapotřebí rozšířit zbrojní základnu i do podniků Ministerstva těžkého strojírenství a Ministerstva automobilového průmyslu a zemědělských strojů. Velká pozornost byla věnována rozvoji vlastní hutní a strojírenské základny zbrojního průmyslu. Oproti roku 1955 měla vlastní výroba u odlitků z ocelolity pokryt požadavky z 18 % na 66 % a u výkovků z oceli z 41 % na 90 %. Očekávalo se také nebyvale velké zatížení konstrukčních kanceláří a všech předvýrobních etap spojených se zvládnutím nových druhů materiálů dosud u nás nevytvořených. Vzhledem k vytížení i civilní části strojírenské výroby, nebylo možno počítat s jakoukoli výpomocí ze strany civilního sektoru.

V letech druhé pětiletky mělo dojít k obměně skoro celé zbrojní výroby a k zásadním změnám v její struktuře. Především se výrazně snižoval podíl dominantního leteckého průmyslu z 50 % na 36 % a naproti tomu stoupal podíl výroby speciálních vozidel z 17,4 % na 24 % a slaboproudého a optického průmyslu z 2 % na plných 13 %. Podíl výroby zbraní a munice zůstal téměř konstantní (cca 12 % a 16 %).

Tab. č. 1 Růst objemu výroby státních jmenovitých úkolů v letech 1956–1960 (1956 = 100)

výroba	1957	1958	1959	1960
zbraní	99,3	87,6	141,2	214
munice	101,5	103,5	105,5	142
letadel	134,0	104,0	87,0	130
speciálních vozidel	99,0	108,0	145,0	240
slaboproudý průmysl	130,0	290,0	680,0	960
optický průmysl	53,0	97,0	119,0	197

Pramen: Směrnice rozvoje zbrojní výroby na léta 1956–1960 a změny některých ukazatelů. NA, f. 02/2, sv. 117, aj. 143, b. 3

V leteckém průmyslu mělo dojít k nárůstu výroby až v roce 1960 v souvislosti se zavedením stíhacích letounů MiG-19 a nového dopravního letounu, mimo vojenská letadla se počítalo s produkcí sportovních víceúčelových a malých dopravních strojů. Pokles v letech 1958 a 1959 vyvolal značné obtíže, které měly být vyrovnány zaváděním civilních programů zejména v Motorletu Jínonice a Avii Letňany a také ve Středočeských strojírnách Vodochody, u nichž však šlo o montážní závod bez jakýchkoli mechanických dílen.

Nárůst výroby speciálních vozidel byl od roku 1958 spojen s výrobou tanku T-54A v ZJVS Martin a obrněného

transportéru HAKO v Podpolianských strojírnách v kooperaci s ZVIL Plzeň a Tatra Kopřivnice.

Ve výrobě zbraní mělo dojít k přechodu na ráže 100 až 152 mm, hlavní důraz byl kladen na zkrácení náběhu výroby protiletadlového kanonu KS 19 a 100mm tankového kanonu D10-TG pro tank T-54. Také zde bylo nutno zavádět doplňkovou civilní výrobu stejně jako ve výrobě munice, neboť Směrnice předpokládala produkci v širším sortimentu a menších množstvích, nejen vzhledem k nerovnoměrným zakázkám, ale i s ohledem na nedostatek skladovacích ploch.

Plánované úkoly však výrazně přesahovaly stávající možnosti slaboproudého a optického průmyslu, kde se počítalo s rozsáhlou investiční výstavbou. Podniky se měly orientovat především na zvládnutí výroby radiolokační stanice SON-9A i řady nových radiostanic (R-105, R-108, R-109 apod.) a optický průmysl na dosud nevytvořené přístroje určené pro vidění v noci.

Ve výrobě ostatní vojenské techniky ukládala Směrnice Ministerstvu těžkého strojírenství soustředit pozornost na těžkou ženíjnou techniku a filtrověntilační zařízení pro vybavení protiletadlových krytů, výrobu lehkých a těžkých pontonových parků, souprav ocelových přistávacích a pojezdových drah a pojezdové zemní vrtáky. Ministerstvo automobilového průmyslu a zemědělské techniky se mělo věnovat především zajištění výroby odmořovacích vozidel, elektrocentrál a filtrů, Ministerstvo chemického průmyslu zavedení nových druhů ochranných a odmořovacích prostředků.

Vzhledem k značným problémům při zajišťování rovnoměrného růstu výroby v jednotlivých zbrojních závodech byly jako příloha Směrnice schváleny Zásady pro zavádění civilních výrobků do podniků zbrojní výroby.³ Dodávky č. zbrojního průmyslu ČSLA měly odstranit řadu nedostatků, které zjistila detailní prověrka její výzbroje a bojové techniky uskutečněná v druhé polovině roku 1956, jejíž výsledky předložil 1. prosince Politickému byru ÚV KSČ ministr národní obrany generálplukovník Bohumír Lomský. Závěry měly být poté projednány na společném zasedání představitelů generálních štábů států Varšavské smlouvy, jež by prověřilo a navrhlo případné zkrácení etap dozbrojení a přezbrojení.⁴ Analýza vznikla zřejmě také v souvislosti se zhoršením mezinárodních vztahů a krizí komunistického bloku v Maďarsku a Polsku.⁵

Prověrka se konala v době, kdy prudký rozvoj vojenské techniky, zejména zbraní hromadného ničení, vedl k zvýšeným požadavkům nejen na množství a kvalitu, ale především na takticko-technická data nových zbraní a vojenské techniky. Zpráva konstatovala, že svůj podíl na zpoždění za světovou úrovní má i neutěšený stav

3 Materiál navazoval na předcházející opatření, především na Stanovení hlavních zásad pro převedení jednoúčelových strojů, přípravků, nářadí a technické dokumentace pro speciální výrobu do rezervy a jejich udržování, které přijal Politický sekretariát ÚV KSČ 9. 11. 1953. Zásady rozlišovaly zaváděnou civilní výrobu do dvou skupin – na náhradní výrobní program a doplňkový výrobní program. Do první skupiny řadil výrobní programy, jejichž výroba mohla být bez vážného narušení rozvoje národního hospodářství omezena nebo v případě mobilizace národního hospodářství zrušena (šlo-li o výrobu zboží), případně přenesena do jiného závodu (v případě výrobních prostředků). Výroba musela tvořit podstatný podíl na celkové produkci a zajistit udržení kvalifikace základního jádra zaměstnanců. Programy tvořící doplňkový výrobní program nevyžadovaly přemísťování a doplňování strojírného parku apod.

4 NA, f. ÚV KSČ, 02/2, sv. 124, a.j. 158, bod 5, Současný stav výzbroje a bojové techniky čs. lidové armády. Materiál generál Lomský projednal s prvním náměstkem ministerstva přesného strojírenství Strakošem, s náměstkem ministra automobilového průmyslu a zemědělských strojů Ing. Kočem, I. náměstkem ministra těžkého strojírenství Ing. Šmoke, ministrem zdravotnictví Dr. h. c. Plojharem, s náměstkem ministra-předsedy SÚP genmjr. Dvořákem a odborem speciální výroby Úřadu předsednictva vlády a poskytl jej IX. oddělení ÚV KSČ, které jej bez připomínek doporučilo.

5 Svědčil by o tom úvod předkládané zprávy: „Soustředěný útok, který podnikly koncem října reakční síly západních mocností proti míru ve světě ať již to bylo řádění kontrarevoluce v Maďarsku podporovaná zvenčí a nebo přímý a otevřený útok Anglie a Francie proti Egyptu, ukazuje jak životně důležitá je pro náš stát otázka bojové pohotovosti čs. lidové armády. Ukazuje, že agresivní síly imperialistů nelze podceňovat a tím více je nutno vedle zvyšování morálně politického stavu, organizačního upevnování a zdokonalování bojové přípravy vojsk neustále zlepšovat její vybavení souborou vojenskou technikou tak, aby byla kdykoliv o to vést boj v nejsložitějších bojových podmínkách v těsné souvislosti se sovětskou armádou a armádami lidově demokratických států.“ Tamtéž, s. 1.

čs. vojenských vývojových středisek. Poté, co většina z nich v letech 1945–1952 zanikla, podařilo se je obnovit pouze zčásti. Také vojenská správa prý neusměřňovala svými požadavky vývoj a příliš široká nomenklatura úkolů zpomalovala řešení.

Jestliže se vcelku dařilo pokrýt dodávkami zbraní a vojenské techniky potřeby mírové armády, pro zabezpečení mobilizované armády byl v nedotknutelných zásobách uložen namnoze ještě kořistní materiál, jehož takticko-technická data již zdaleka neodpovídala požadavkům soudobého boje.

Technické zaostávání se projevilo především v protiletcecké obraně a u pozemních prostředků protivzdušné obrany. Kritická situace panovala zejména u protiletadlového dělostřelectva malých a středních ráží. Potřeba 30mm protiletadlových dvojkanonů vz. 53 byla uhrazena z necelé pětiny,⁶ jako záměna se sice používaly 12,7mm čtyřkulomety vz. 53, ale přesto na úplnou úhra-

12,7mm čtyřkulomet vz. 53

du chybělo 454 děl (tj. plných 40 %). Požadavky na 57mm PL kanony se podařilo plnohodnotně pokrýt jen z 9 % (ze 744 pouhých 57 kusů) a pro existující záměny (37mm PL kanony vz. 39 a 57mm PL kanony vz. čs.) nebyly k dispozici v dostatečném množství munice ani ústřední zaměřovače. ČSLA proto ještě používala značně opotřebované kořistní protiletadlové kanony ráže 20mm německého původu, které však nebyly schopny plnit úkoly pro předepsanou ráži. PL kanony ráže 85mm a 88mm byla armáda sice zabezpečena na 92 %, ale používané vzory měly dostřel jen 8 km, zatímco soudobá letadla dostup až 20km. Navíc 85mm PL kanony vz. 44 byly zajištěny ústředním zaměřovačem PUAZO 4 a baterie 88mm PL kanonů vz. 37 ústředním zaměřovačem ÚZ vz. 40, které umožňovaly vést palbu na cíle letící rychlostí maximálně 550 km/hod.

Pro posílení protivzdušné obrany se plánovalo rozšíření útvarů protiletadlového dělostřelectva včetně

útvárů PVOS a jejich vyzbrojení 30mm PL dvojkanonem vz. 53 a sovětskými typy 57mm PL kanonem S-60, 57mm samohybným PL dvojkanonem ZSU-57-2 na podvozku tanku T-54 a 100mm PL kanonem KS 19.⁷

85mm protiletadlový kanon vz. 44

Mobilizované útvary byly nedostatečně vybaveny radiolokátory, střeleckými jen z jedné čtvrtiny. řídicími na 40 % a hláskými na 59 %. Zcela chyběly radiolokátory pro zjišťování palebných postavení nepřátelských minometných baterií, prostředky proti aktivnímu nepřátelskému rušení; žádné z bráněných míst nebylo vybaveno rušiči nepřátelských radiolokátorů, zejména radiolokačních bombardovacích zaměřovačů. Současný stav radiolokátorů neumožňoval navádění vlastních stíhačů v přízemních výškách do 1000 m a přesné měření výšky letících cílů nad 16 000 metrů. Část přístrojů byla intenzivně exploatována a vyžadovala nutně obměnu.

Úplné zajištění touto technikou mělo proběhnout v letech 1956–1965, a to dodávkami střeleckých radiolokátorů SON-9A zčásti dovozem z Maďarska a zčásti (počínaje rokem 1958) z vlastní produkce a dovozem ostatních typů radiolokátorů a radiotechnických prostředků ze SSSR a z Německé demokratické republiky.

Situace byla natolik vážná, že zpracovatelé zprávy museli varovně konstatovat: „*Technická zaostalost ústředních zaměřovačů a nedostatek radiolokátorů způsobují, že protivzdušná obrana v současné době není schopna zabezpečit protivzdušnou obranu měst, důležitých průmyslových objektů a ani vojsk na bojišti za ztížených podmínek (v noci, mlze) proti nepřátelským vzdušným cílům, tj. proudovým letounům, řízeným střelám a dálkovým raketám o nadzvukové rychlosti.*“

Druhou Achillovou patou ČSLA byl nedostatek speciálních vozidel a celková úroveň motorizace, které negativně ovlivňovaly bojeschopnost a údernost tankových a mechanizovaných útvarů ČSLA, výrazně snižovaly možnosti rychlého překonávání zátarasů a zamořeného terénu a vodních překážek z chodu a znesnadňovaly rychlý přesun vojsk. Vzhledem ke stavu nebylo možné provést úplnou motorizaci mobilizované armády.

Pro vyzbrojení mírové armády chybělo z 1650 tanků a 449 samohybných děl sice pouze 52 tanků a 116 samohybných děl, ale těmito zbraněmi byla mobilizovaná armáda zabezpečena jen na 50 % (nedostávalo se 1944 tanků a 215 samohybných děl). Nejslabší místo v zajištění

⁶ Z celkových počtů 1187 kusů bylo uhrazeno jen 199, tj. 17 %.

⁷ Pro posílení protivzdušné obrany Prahy se mělo dovézt ze SSSR postupně do roku 1960 šest baterií 130mm PL kanonu KS 30. Tamtéž, s. 6.

bojeschopnosti tankových a mechanizovaných útvarů však představovala naprostá absence obrněných transportérů (celková potřeba činila 6510 kusů),⁸ o jejichž výrobu se čs. zbrojní průmysl pokoušel již od roku 1953. Transportéry tak musely zatím nahradit nákladní automobily, což značně omezovalo pohyblivost vojsk v terénu a vystavovalo vojáky enormnímu nebezpečí.

Automobilní a traktorovou technikou byla vojska na předepsané mírové počty vybavena úplně, na válečné počty v průměru ze dvou třetin. I když stav automobilového parku označovala zpráva za dobrý (95 % vozidel pocházelo z čs. výroby a takřka 60 % bylo mladší než tři roky) a kladně hodnotila konstrukci a užité vlastnosti vojenských vozidel, závažný problém představovala jejich značná poruchovost vyplývající z nízké kvality výchozích materiálů, nedodržování technologie výroby atd. Mnohé výsledky vlastního výzkumu a vývoje nebylo možné využít, neboť výroba těchto dopravních prostředků by pro značné náklady a malou sériovost nebyla rentabilní.⁹

Vozidla z civilního sektoru mohla plnit předepsané úkoly jen s mnohými omezeními, navíc v národním hospodářství nebyla k dispozici některá speciální vozidla (např. těžké kolové traktory).

Zatím pouze částečně se podařilo vybavit tankové a mechanizované útvary pojízdnými dílnami, zcela chyběly speciální dílny, vyprošťovací prostředky, pojízdné ohřívárny vody a oleje, kompresory i agregáty pro nabíjení akumulátorů. Jak ve vojenském, tak civilním sektoru byl pocítován značný nedostatek náhradních dílů.

Poněkud lepší situace existovala v leteckém materiálu. Stíhací letectvo bylo na 90 % mírových počtů vyzbrojeno proudovými stíhacími letouny MiG-15 a MiG-15bis, s nimiž však nemohlo vést účinný boj proti vysoko a nadzvukovou rychlostí letícím cílům a za velmi ztížených povětrnostních podmínek. V letech 1957–1960 měly být čtyři stíhací letecké divize přezbrojeny stíhacími letouny MiG-19 a přepadovým typem MiG-19P. U bombardovacích útvarů probíhalo přezbrojení na bombardovací letoun Il-28, k plnému zabezpečení chybělo 42 letounů, k doplnění mělo dojít v letech 1959–1960.

Bitevní a dělostřelecké průzkumné útvary vojenského letectva byly plně vyzbrojeny zastaralým pístovým bitevním letounem Il-10, bitevní útvary měly být do roku 1960 přezbrojeny na bombardovací a pístové bitevní letouny vyřazené z výzbroje.

Dopravními a spojovacími letouny bylo letectvo plně vybaveno na mírové počty a při využití 47 kusů dopravních letadel z národního hospodářství i na válečnou potřebu. V letech 1957–1959 mělo projít modernizací na dopravní letouny Il-14, letouny L-60 domácí produkce a vrtulníky Mi-1 z dovozu.

Bojovou činnost všech druhů letectva však narušoval nedostatek radiotechnických a radiolokačních prostředků pro zabezpečení startu, přistání a boje za špatných povětrnostních podmínek.

Co se týče pozemních děl, minometů a raketometů podařilo se ČSLA plně zabezpečit s využitím záměn – sovětských kanonů 76,2mm vz. 42 a kořistních 75mm PT kanonů vz. 40 a 105mm houfnic vz. 18/40/49, které

však měly být do konce roku 1957 vyřazené z výzbroje. Protitankové kanony ráže 76,2mm a 75mm měly do konce roku 1958 nahradit 85mm kanony vz. 52 a vz. 52/55 a 100mm kanony vz. 53.

U střeleckých a mechanizovaných pluků se počítalo se zařazením sovětských 107mm bezzákluzových kanonů V-11 dovážených z Bulharska a u divizních střeleckých pluků v letech 1958–1959 s 160mm minomety vz. 43. Dovozené ze SSSR měly být přezbrojeny dělostřelecké divize 240mm minomety M 240 a 240mm raketomety BM 24, další přezbrojení bylo plánováno na první polovinu 60. let.¹⁰

ČSLA byla také, byť též s využitím záměn, zajištěna ručními zbraněmi, nezdařilo se zatím provést úplnou unifikaci s výzbrojí sovětské armády. V této době se k jejímu dosažení plánovala výroba 7,62mm pušky SKS Simonov podle sovětské licence a dovoz 7,62mm lehkých kulometů RPD 46, k přezbrojení těmito zbraněmi mělo dojít do konce roku 1960 a po tomto roce 1960 novými unifikovanými samopaly a těžkými kulomety.

100mm samohybný kanon SU-100

V ženiálním materiálu byla ČSLA zabezpečena v hlavních druzích techniky na 85 % a mobilizovaná armáda na 65 %. Zatím chyběly speciální zemní stroje pro mechanizaci polních opevňovacích prací (zákopová hlubidla, zákopové pluhy, pojízdné zemní vrtáky), jejichž výroba byla naplánována počínaje rokem 1958. Pro zrychlení tempa postupu vojsk nebyly k dispozici mechanizované odminovací prostředky, obojživelné přepravní prostředky a technika umožňující rychlé přemostění vodních toků. Dále chyběl značný počet elektrocentrál. Doplnění na plné válečné počty se v hlavních druzích materiálů plánovalo v letech 1962 až 1965.

Útvary mobilizované armády byly po stránce vybavení spojovacím materiálem bojeschopné s omezením

⁸ Dosud se užívalo 27 tanků Cromwell, 20 tanků Challenger, 65 kusů 76,2mm samohybných kanonů SU-76, 120 kusů SD 75/39-44 a SD 75/40 německého původu a 22 kusů 155mm samohybné kanonové houfnice ISU 152. Tamtéž s. 9.

⁹ Z tohoto důvodu velení ČSLA na návrh SÚP souhlasilo s dovozem osobního terénního automobilu GAZ 69, přestože byl ukončen vývoj vlastního terénního automobilu Š-973, později populární „Babety“, který svými vlastnostmi GAZ 69 předčil. Tamtéž s. 11.

¹⁰ Armádní dělostřelectvo mělo být počínaje rokem 1960 vyzbrojeno 535 kusy 152mm kanonové houfnice vz. 37 a počínaje rokem 1962 celkem 497 kusy 130mm kanonů M-46. Do výzbroje dělostřeleckých divizí se plánovalo zařazení minometů a raketometů ráže 240 mm.

provozu středních a velkých radiových stanic, vojska mírové armády byla zabezpečena radiovým materiálem na 75 % a linkovým materiálem na 100 %. S plným zajištěním potřeb se počítalo až v roce 1962. Jestliže se podařilo pokrýt nároky až po plukovní síti vto, v armádní a frontové síti se používaly kořistní radiostanice německého původu provozované již v druhé světové válce. Zastaralá technika nezaručovala bezpečný provoz a neumožňovala velení v podmínkách použití zbraní hromadného ničení. Přezbrojení se mělo uskutečnit dovozem ze SSSR a ostatních členských států Varšavské smlouvy a od roku 1958 i vlastní výrobou, která se však potýkala se značnými problémy a nebyla schopna reagovat v potřebném rozsahu a šíři na bouřlivý vývoj.

Základními druhy chemického materiálu byla ČSLA zabezpečena na 70 %, ochrannými maskami na 100 %. Nedostávalo se lehkých protichemických oděvů, odmořovacích látek, prostředků radiačního průzkumu apod. Odstranění nedostatků se plánovalo na léta 1957–1962. Podobně ve zdravotnickém materiálu nebylo plně zajištěno léčení osob zasažených bojovými chemickými a radioaktivními látkami a bojovými biologickými prostředky. Nepředepsanými vzory materiálu se vybavovaly odsunové nemocnice, potíže se zdravotnickým materiálem měly hygienicko-epidemiologické oddíly, transfuzní stanice, laboratoře, nedařilo se naplnit předepsané počty všeobecných a speciálních lékařských nástrojů, vybavit v odpovídající míře prostředky pro detekci bojových biologických prostředků. Na různém stupni byly také zásoby materiálu a mobilizační zásoby.

Československý zbrojní průmysl se s požadavky na něj kladenými vyrovnal v letech 1956–1957 pouze zčásti.¹¹ Plán se dařilo plnit především u typů zbraní a vojenské techniky již vyráběné (až na zalomené hřídele pro motor V2 – z 1570 ks dodáno 777 ks – některé součástky pro Il-14 a pružiny pro speciální výrobu), zatímco u nových typů se opět projevil všechny tradiční problémy, neboť zbrojní průmysl „se dosud plně nevyrovnal s otázkami přípravy náběhu nových výrobků“, jak konstatovala zpráva o plnění úkolů v roce 1956. Podstatně se zlepšily dodávky ze závodů Ministerstva hutního průmyslu a rudných dolů, především z VŽKG Ostrava, NHKG Kunčice a ŽVMM Třinec a s určitými výkyvy i ze SONP Kladno. Podařilo se také stabilizovat situaci v řadě závodů zbrojního průmyslu (ZVS Dubnica, Středočeské strojírný Vodochody), ale závažné problémy existovaly např. v Avii Letňany či ZJVS Martin.

Tak jako v uplynulých letech oba roční plány procházely v průběhu roku několikerými úpravami. V roce 1956 představovalo nejvýznamnější snížení plánu výroba letounů Il-14 z původních 80 kusů v důsledku konstrukčních úprav o 30 ks a poté opět o dalších 30 kusů vinou závažného nedodržení technologie. Podobně se snižoval počet speciálních vozidel, zejména na základě rozhodnutí urychlit ukončení výroby T-34/85, u dělostřeleckých zbraní snížením produkce 30mm PL dvojkanonu z 320 na 174 kusů apod. Celkově se plán snížil o cca 10 %, tj. o cca 480 mil. Kčs. Dílčí úpravy si vyžádaly četná operativní řešení, např. úpravy objemu výroby T-34/85, SU-100

a motorů V2, které schválilo PB ÚV KSČ 14. září 1956, způsobily přesunu výroby 100 kusů SU-100 do roku 1957, aby byla zajištěna zaměstnanost závodů.

57mm protitankový kanon vz. 43

Výběh některých typů zbraní a nezajištění výroby nových způsobovalo, tak jak upozorňovaly analýzy, vážné problémy zejména v závodě ZVS Dubnica, pro zajištění výroby bylo nutné přesouvat produkci ze ZVS Nýřany a ZVS Polička atd.

Již od počátku se do skluzu dostával především slaboproudý průmysl, přestože jeho význam pro potřeby armády výrazně stoupal (v roce 1956 se podařilo splnit státní jmenovité úkoly pouze na necelých 90 %).

Zásadní zlom

Kdo by očekával, že Směrnice pro zbrojní výrobu bude mít dlouhodobou platnost, byl by překvapen obsahem jednání čs. vojenské delegace s delegací Spojeného velení o rozvoji ozbrojených sil ČSR, které se konalo v dnech 14.–16. ledna v metropoli Sovětského svazu.¹²

11 Srov. NA, f. 02/2, sv. 131, aj. 171, b. 1, Plnění zvláštní části státního plánu rozvoje národního hospodářství ČSR za prosinec a od počátku roku 1956 a sv. 169, aj. 228, b. 2, Splnění zvláštní části státního plánu rozvoje národního hospodářství v ČSR v roce 1957.

12 NA, f. 02/2, sv. 129, aj. 169, b. 3, Jednání československé vojenské delegace s představiteli spojeného velení o otázkách rozvoje ozbrojených sil ČSR. Zprávu z jednání projednávalo PB ÚV KSČ 22. 1. následujícího roku, usnesení však nebylo schváleno a Politické byro uložilo ministru národní obrany materiál dopracovat z hlediska dopadů na čs. ekonomiku. Gen. Lomský jej poté konzultoval s ministrem-předsedou SÚP a takto upravenou zprávu předložil opět 9. 2.

Jeho cílem bylo „hlubokou výměnou názorů posoudit zásadní opatření, spadající do působnosti hlavního velitele spojených ozbrojených sil z hlediska nově vzniklé mezinárodní situace, vnitřní ekonomické situace a z hlediska deklarace sovětské vlády ze dne 30. října 1956 a najít jejich řešení“. V rámci setkání se mimo jiné diskutovalo o systému výzbroje ČSLA a její potřebě výzbroje a vojenské techniky podrobně do roku 1960 a povšečně do roku 1965.

Pouhé necelé čtyři (!) měsíce od podpisu Směrnice čs. delegace navrhla v systému výzbroje řadu změn, se záměrem nevydávat zbytečně prostředky na přezbrojování, nedojde-li k podstatnému zkvalitnění výzbroje a zvýšení bojové schopnosti vojsk a existuje-li možnost dosáhnout unifikace ekonomicky výhodnějším způsobem. Tyto návrhy znamenaly úsporu v celkové částce 1,6 mld. Kčs. Ta měla být použita na vybavení armády jinými, perspektivními prostředky.¹³

Vzhledem k narůstajícím problémům čs. ekonomiky vznikla v průběhu roku 1957 řada koncepčních materiálů věnovaných otázkám obranyschopnosti státu a potřebám dozbrojení a přezbrojení ČSLA, z nichž část vypracovala Vojenská komise obrany zřízená usnesením PB ÚV KSČ ze 7. ledna 1957.

Její zpráva konstatovala, že československé ozbrojené síly jsou zabezpečeny ve většině materiálu do takové míry, aby byly schopny provádět potřebný výcvik a přečvičování záloh, pro mobilizovanou armádu však není možné i při využití nepředepsaných vzorů zajistit dostatek techniky a vést boj za použití zbraní hromadného ničení. Také československé hospodářství nebude moci v případě války pokrýt dodávkami vojenské techniky v krátkých lhůtách po vyhlášení mobilizace ztráty utrpěné v boji. V souladu s tímto zjištěním měly být zváženy dozbrojení a přezbrojení ČSLA novou technikou a příprava národního hospodářství pro případ vypuknutí válečného konfliktu.

Na základě této analýzy PB ÚV KSČ stanovilo 30. července¹⁴ objem nákladů na obranu a bezpečnost, z nichž měl vycházet perspektivní plán rozvoje národního hospodářství v letech 1958 až 1960 a v období 1961 až 1965

a hlavní úkoly budování ozbrojených sil. K nim patřilo zejména zabezpečení mírových počtů materiálem do roku 1960 a do konce roku 1963 i válečných počtů vojsk s výjimkou motorizace, ta měla být zajištěna do konce roku 1965, stejně jako vytvoření mobilizačních záloh bojové techniky. Na rozdíl od předcházejících materiálů se z důvodů úspor již kalkulovalo s ponecháním a využitím některých starších vzorů výzbroje a bojové techniky. Vzhledem k rychlému rozvoji vojenské techniky nebylo doporučeno vytvářet nedotknutelné a mobilizační zálohy letadel, tanků, obrněných transportérů, radiolokátorů a některých druhů munice pro zbraně, u nichž bylo možno očekávat změny počtů, případně vyřazení ze systému výzbroje.

Tab. č. 2 Náklady na obranu a bezpečnost v letech 1958–1960 a 1961–1965 (v mld. Kčs)

struktura nákladů	1958–1960	1961–1965
hmotná spotřeba ozbrojených sil	26,33	56,03
investice MNO, MV, CO a zbrojního průmyslu	4,71	9,49
přírůstky mobilizačních rezerv	1,29	2,69
investice pro hospodářskou mobilizační přípravu v ministerstvu dopravy a ministerstvu spojů	1,17	2,15
investice pro hospodářskou mobilizační přípravu v MAP, MTS, MHD, MCHP a MZS	–	3,49
celkem	33,50	73,85

Pramen: NA, f. 02/2, sv. 145, aj. 192, b. 7, Návrh usnesení politického byra ÚV KSČ ke zprávě komise pro otázky obrany

Na úseku hmotné spotřeby a investiční výstavby čs. ozbrojených sil PB ÚV KSČ uložilo ministru národní obrany počítat pro vyzbrojení armády do roku 1965 s využitím stávajících zásob 85mm kanonu vz. 52 a vz. 52/55, 122mm kanonu vz. 31/37, 152mm kanonové houfnice vz. 37, 57mm PL kanonu vz. čs., 12,7mm PL čtyřkulometů vz. 53, tanků T-34/85, samohybných děl SU-100 apod. Investiční prostředky měly být soustředěny především na účelovou výstavbu letišť, letištních objektů, zařízení PVOS, kompletačních základen, skladů a chráněných pracovišť.¹⁵

13 Současně byly konzultovány zásadní otázky operační přípravy státního území z hlediska možných úspor a bylo dosaženo dohody, že čs. strana prodlouží lhůtu k dokončení plánované výstavby letišť, tj. do konce roku 1963, s výjimkou výstavby letiště LOM. Současně se snižovaly požadavky na jejich parametry. Tato letiště se mohla stavět jako letiště druhé třídy, tj. se zúženými letištními plochami z 80 m na 60 m a zkrácením délky o 500 m na 2000 m. U letiště LOM měly být dodrženy rozměry 80 x 3500 m, pouze letištní pásy u betonových ploch bylo možné zúžit z 500 m na 400 m. Tím by se ušetřilo cca 200 milionů Kčs. Také nebylo nutné pokračovat ve výstavbě rozptylových ploch, neboť tato koncepce již nevyhovovala obraně před účinky zbraní hromadného ničení. Další úspory se týkaly výstavby silničních a železničních komunikací, skladů pohonných hmot atd. v rozsahu úspor cca 935 mil. Kčs. Ve obdobném duchu se nesla i řada dalších jednání se sovětskými představiteli, například setkání ministra národní obrany s náčelníkem štábu Spojeného velení armád Varšavské smlouvy gen. Antonovem 17. června, které Vojenské komisi obrany ÚV KSČ předložil 31. 8. gen. Lomský. Ta materiál projednala na svém 4. zasedání 13. 9. VÚA–VHA, fond Vojenská komise obrany, i. č. 5, Zpráva o jednání s náčelníkem štábu Spojeného velení armád států účastníků Varšavské smlouvy generálem armády Antonovem.

14 NA, f. 02/2, sv. 145, aj. 192, b. 7, Návrh usnesení politického byra ÚV KSČ ke zprávě komise pro otázky obrany. Zprávu vypracovanou Vojenskou komisí obrany se mi, přestože šlo zřejmě o rozsáhlý a závažný dokument, nepodařilo nalézt, i když na ni Návrh usnesení odkazuje – tvořila minimálně přílohy III. a V. Ty byly zřejmě v minulých letech odpojeny, stejně jako návrh dopisu ÚV KSSS (tvořil přílohu č. IV), a buď skartovány, nebo přiřazeny k jiným spisům. Zpráva se, bohužel, nedochovala ani ve fondu Vojenská komise obrany ve VÚA–VHA.

15 V rámci úsporných opatření měla ČSLA dále provádět prověrku hotových a dokončovaných staveb s cílem snížit úpravami jejich cenu, při výstavbě kasárenských objektů zkoumat, zda záměr a volba lokality odpovídá nejúčelnějšímu a politicky únosnému řešení, omezovat investiční výstavbu intenzivním využitím vlastních základních fondů a do konce července předložit PB ÚV KSČ návrhy na úpravu předcházejících usnesení týkajících se rozsahu, druhů a termínů výstavby letišť a ostatních zařízení investiční povahy. V součinnosti s generálním štábem Sovětské armády revidovat náklady na přípravu národního hospodářství pro případ války a požadavky na dělostřeleckou munici a ostatní vojenskou techniku pro 1. rok války. Dále vypracovat návrh vystrojení vojáků a předložit je spolu s normami naturálního odívání PB ÚV KSČ do 1. 9. a do 1. 8. zpracovat normy stravovacích dávek. Dále přezkoumat využití stávajících zařízení pro opravy stejnokrojů, obuvi, prádla a spolu s vojsky ministerstva vnitra navrhnout jejich vhodnou organizaci, aby byla plně využita, přezkoumat kapacitu skladů obou ministerstev stejně jako využití výcvikových středisek. Ministru-předsedovi SÚP uložilo ve spolupráci s ostatními ministry umístit za účelem lepšího využití v národním hospodářství do roku 1965 tisíc souprav pojezdých automobilových dílen pro běžné opravy, 250 souprav pojezdých plukovních automobilních dílen, 66 souprav pojezdých dílen pro střední opravy, tisíc kusů pojezdých elektrocentrál 15 kW, 500 kusů o výkonu 30 kW a 50 ks 75 kW a předložit po dohodě s MNO zprávu do 1. 9. Opatření se týkala také příprav národního hospodářství pro přechod z mírového na válečný stav, vytváření mobilizačních rezerv a mobilizačních příprav, zajištění zdravotnické péče pro vojska i civilní obyvatelstvo atd.

K zajištění úkolů vyplývajících ze zabezpečení obranyschopnosti státu bylo na úseku rozvoje zbrojní výroby uloženo, v souladu s nedostatky zjištěnými na podzim předcházejícího roku, zajistit především výrobu obrněných transportérů, dělostřeleckých tahačů a obojživelných vozidel a v rámci tohoto úkolu do konce roku 1957 vybudovat v závodech automobilového průmyslu vývojovou a konstrukční kapacitu pro speciální kolové vozidlo v rozsahu pokrývajícím výhledové požadavky MNO a při závodě na výrobu tanků vývojovou a konstrukční kapacitu pro speciální pásová vozidla. K zajištění plánované zbrojní výroby materiálem a polotovary vyřešit do konce roku 1957 kooperaci s hutěmi zejména pro odlitky z ocelové litiny pro výrobu tanků v ČKD Stalingrad, výkovky z hliníku pro leteckou výrobu v ZVIL Plzeň a výlisky za tepla pro dělostřeleckou výrobu v témže závodě. Dále odlitky věží a pancéřové plechy pro tanky ve VŽKG Ostrava, klikové hřídele pro tankové a letecké motory v SONP Kladno, kované kruhy pro leteckou výrobu ve VŽKG Ostrava a výkovky z lehkých slitin pro výrobu lehkých slitin pro leteckou výrobu v Kovohutích Kamenice.

K dokončení výstavby zbrojního průmyslu PB ÚV KSČ uložilo v ministerstvu přesného strojírenství zajistit:

a) výrobní kapacitu 2000 ks kompletních tanků typu T-54A ročně s příslušnými náhradními díly při trojsměnném provozu dobudováním ZJVS Martin nejpozději do konce roku 1962 a tamní hutní provozy nejpozději do roku 1961

b) rekonstrukcí mechanických dílen ZKJV Dubnica do konce roku 1960 kapacitu 5200 ks kompletních děl ročně (převedeno na ekvivalent 85mm PTK) podle specifikace po dohodě s SÚP s výstavbou hutních provozů s objemem výroby 39 tisíc tun oceli, 29 tisíc tun výkovků a do konce roku 1959 s možností rozšíření pro civilní výrobu v následujících letech

c) výrobní kapacity při třisměnném provozu děl ráže 57 mm až 210 mm takto:

– 5,11 mil. kusů děl ráže 57–210 mm v Adamovských strojárnách Adamov do konce roku 1963 a komplexní výstavbu závodu včetně doprovodných investic dokončit nejpozději do konce roku 1965

– v závodě Vihorlat Snina instalovat lisovnu děl ráže 85–152 mm pro objem 6,55 mil. ks a obrobny děl ráže 85–100 mm pro 2 mil. ks do konce roku 1960. Zbývající kapacitu obrobny děl ráže 85–152 mm zajistit do konce 1961 a ponechat neinstalovanou v mobilizační pohotovosti závodu

d) výrobní kapacity při třisměnném provozu zajistit a instalovat výrobní zařízení pro

– 1,7 mil. ks celotažených dělostřeleckých nábojnic ráže 57–85 mm v závodě Vihorlat Snina nejpozději do konce roku 1965

– do konce roku 1965 další kompletní linku pro 1,85 mil. ks celotažených 100 mm nábojnic ročně a ponechat ji v mobilizační pohotovosti závodu

– 3,6 mil. ks celotažených dělostřeleckých nábojnic ráže 57–122 mm v Povážských strojárnách v Povážské Bystrici do konce roku 1961 a 2 mil. ks ráže 30–37 mm do konce roku 1965

– 1 mil. celotažených nábojnic ráže 30–37 mm ročně ve Vlárských strojárnách Slavičín do konce roku 1961

e) laboraci 4,5 mil. ks dělostřelecké munice ráže 57–122 mm a ženijní munice 5,6 mil. ks ročně v ZVS Po-

lička a to ve dvou etapách do konce roku 1962 a do konce roku 1965 a laboraci 11 mil. ks munice ráže 37–160 mm ročně v ZVS Dubnica postupně do roku 1965.

Otázkou obranyschopnosti se zabývalo PB ÚV KSČ také 27. srpna, kdy projednávalo především objem investičních prostředků, hrubé výroby a rozdělení vojenské techniky a objem dodávek určených pro MNO a pro ministerstvo zahraničního obchodu.¹⁶

Zcela zásadní význam pro rozvoj zbrojního průmyslu však mělo zasedání PB ÚV KSČ, které se konalo 3. prosince.¹⁷ Předmětem jednání se stala zpráva o změně koncepce dalšího budování obrany země předložená 29. listopadu předsedou vlády Viliamem Širokým. Její zpracovatelé vycházeli z informací o vývoji armád NATO, výsledků rozhovorů stranické a vládní delegace v listopadu 1957 v Moskvě, z diskusí o směru rozvoje zbrojní výroby uskutečněných při pobytu sovětské stranické a vládní delegace v ČSR v červenci 1957, z analýzy ekonomické situace státu a trendů vývoje vojenské techniky. Možnost použití atomových a vodíkových bomb na kterýkoli cíl na území protivníka přineslo kvalitativní změnu ve vývoji dosavadních zbraní a bojových prostředků a tato skutečnost, zdůraznila analýza, se musí projevit ve způsobu použití pozemních a vzdušných sil a v systému jejich výzbroje a způsobu vedení boje a vojenských operací.

Zpráva na úvod konstatovala:

„S rozvojem vědy a techniky dochází v současné době i ke značnému rozvoji vojenské techniky a mění se způsob jejího využití v boji. Naše dosavadní koncepce budování obrany, zejména pokud se týká stanoveného systému výzbroje ozbrojených sil, nezabezpečuje dostatečně v těchto nových podmínkách obranu země. Přitom i v dnešní koncepci zůstaly dosud nevyřešeny pro nás některé zvláště důležité otázky vzhledem ke strategické poloze ČSR, jako je rozmístění zbrojní výroby a celková koncepce příprav československého národního hospodářství pro případ války. Je proto nezbytné v úzké spolupráci se Sovětským svazem prozkoumat otázku koncepce dalšího budování obrany v nových podmínkách.

Obtíže v národním hospodářství vytvářejí situaci, za níž náklady na realizaci plánovaných opatření na úseku obrany státu v letech 1958–1960 přesahují ekonomické možnosti země. Řešení základních problémů národního hospodářství nutně vyžaduje, aby plánované náklady na obranu a bezpečnost v těchto letech byly maximálně sníženy.“

V ekonomice ČSR se stále ve větší míře projevovaly obtíže se zabezpečením rozvoje strojírenské produkce, zemědělské výroby a zajištění životní úrovně obyvatelstva a udržení aktivního salda zahraničního obchodu. I když vedle přímých zásahů do plánu byla vytyčena direktiva zvýšit efektivnost hospodářství ČSR, nedařilo se v dostatečné míře zabezpečit tržní fondy, materiální fondy pro další rozvoj združstevňování zemědělské výroby a v přímém protikladu s direktivou došlo dokonce k poklesu efektivnosti především strojírenské výroby.

Vlivem vyššího růstu materiálových nákladů a podstatného zhoršení výsledků zahraničního obchodu byly odčerpávány značné prostředky z vytvořeného národního produktu, čímž docházelo ke snížení tvorby národního důchodu v letech 1958–1960 o 12,8 mld. Kčs oproti plánovaným

16 NA, f. 02/2, sv. 150, aj. 196, b. 1, Řešení některých otázek zajištění obranyschopnosti státu v souvislosti s návrhem druhého pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství ČSR.

17 NA, f. 02/2, sv. 160, aj. 216, b. 3, Zpráva o otázkách dalšího budování obrany země.

hodnotám (z toho v roce 1958 o 3,9 mld. Kčs, v roce 1959 o 3,8 mld. Kčs a v roce 1960 o 5,1 mld. Kčs).

V souvislosti s tím bylo nutno přikročit ke změnám v rozdělení národního důchodu a především k podstatnému snížení osobní spotřeby. K nejzávažnějším důsledkům však patřilo výrazné omezení státní investiční výstavby o 15,3 mld. Kčs, tj. o 10 % (ze 152,6 na 137,3 mld. Kčs). U speciální investiční výstavby činilo 15 %, v tvorbě rezerv 26,7 % a tvorbě speciálních rezerv dokonce 44 %. Ani tato silná redukce však nemohla vyrovnat plánované zvýšení hmotné spotřeby ozbrojených sil na sklonku 50. let.

Tab. č. 3 Srovnání nákladů na obranu a použitelného národního důchodu v letech 1955–1960 v mld. Kčs

	skutečnost		plán na		plán na 2 pětiletku	
	1955	1956	1957	1958	1959	1960
použitelný národní důchod	125,8	131,1	142,1			179,8
náklady na obranu a bezpečnost	9,7	8,8	8,3	9,4	10,8	12,0
podíl na použitelném národním důchodu	7,7	6,6	5,8	6,1	6,5	7,1
roční přírůstek národního důchodu v %	–	4,2	8,4	9,2	7,9	7,5
roční přírůstek úbytku nákladů na obranu v %	–	-9,2	-5,9	13,2	15,1	19,3

Pramen: NA, f. 02/2, PB ÚV KSČ, sv. 160, aj. 216, b. 3, Zpráva o otázkách dalšího budování obrany země

Situace byla doslova alarmující, neboť neredukovaný růst nákladů na obranu v letech 1958–1960 by dvojnásobně převyšoval růst národního důchodu a plánované úkoly zbrojního průmyslu a zahraničního obchodu vyvolávaly vážné pochybnosti o jejich reálnosti. Při neplnění plánovaných ukazatelů by růst strojírenství v letech 1959 a 1960 byl do značné míry způsoben pouze růstem speciální výroby.

Tab. č. 4 Podíl zbrojní výroby na strojírenské výrobě v letech 1955–1960

	1955	1956	1957	1958	1959	1960
roční index růstu strojírenské výroby	105,0	114,0	111,0	112,0	114,0	117,0
roční index růstu speciální výroby	104,0	103,0	75,0	93,0	168,0	162,0
podíl speciální výroby na strojírenské výrobě	14,6	13,1	8,6	7,4	10,9	15,1
podíl přírůstku speciální výroby na přírůstku strojírenské výroby	14,3	2,6	-31,3	-5,0	34,6	40,3

Pramen: NA, f. 02/2, PB ÚV KSČ, sv. 160, aj. 216, b. 3, Zpráva o otázkách dalšího budování obrany země

Za této situace se stalo přehodnocení celé dosavadní koncepce obrany státu nezbytností. Zpráva konstatovala, že vojenská technika zaváděná do výzbroje v letech 1958–1960 při plánovaném přezbrojování znamená sice určité zlepšení v obranyschopnosti země, ale ne takového charakteru, aby mohlo ČSR zabezpečit proti moderním bojovým prostředkům vzdušných i pozemních sil nepříteli. Přezkoumání požadavků na rozhodující druhy bojové techniky, jejichž výrobu si čs. průmysl osvojoval v letech 1956 a 1957 a které v roce 1960 měly představovat 60 % celkových požadavků MNO, vedlo k závěru,

že část této techniky je nebo bude v době plného rozvíjení sériové výroby neperspektivní a je proto účelné její výrobu zastavit nebo omezit. Zpráva také poukazovala na fakt, že tato technika je již běžně používána v ozbrojených silách SSSR a lze oprávněně předpokládat, že v dohledné době bude nahrazována modernějšími druhy a typy výzbroje.

Politické byro proto přijalo usnesení nevyřábět vojenskou techniku, která neodpovídá nebo v nejbližších letech nebude odpovídat soudobým podmínkám boje, a rozhodlo až do vyjasnění nového systému výzbroje ČSLA a produkce vojenské techniky v ČSR zastavit další rozpracování výroby vybraných typů zbraní a vojenské techniky. Toto rozhodnutí ve svém důsledku znamenalo značné snížení zbrojní výroby, neboť de facto šlo o nosné programy.

Tab. č. 5 Původní plán výroby vybraných druhů zbraní a techniky v letech 1958 až 1965

druh zbraně	1958	1959	1960	1961–1965
MiG-19	62	162	299	150
KS-19	44	284	580	2100
SON-9	40	100	155	409
T-54	150	400	800	3950
R-118	10	170	280	800
minomet M-160	100	170	140	298

Pramen: NA, f. 02/2, PB ÚV KSČ, sv. 160, aj. 216, b. 3, Zpráva o otázkách dalšího budování obrany země

Jako neperspektivní byla označena výroba proudových stíhacích letounů MiG-19. Z dělostřeleckých zbraní byla zastavena produkce protiletadlového kanonu KS 19 se zdůvodněním, že není schopen účinně ničit soudobé rychle letící cíle od výšky cca 15 km a tento druh zbraní se ocitl na samé hranici technických možností bez předpokladů dalšího vývoje. V souvislosti s tím mělo být omezena výroba dělostřeleckého zaměřovače SON-9 a ponechána jen v rozsahu nutném pro kompletaci středorázových protiletadlových baterií. Vzhledem k tomu, že se přepokládal pozvolný ústup od těžkých tanků a přechod k lehčím obrněným vozidlům i rozvoj protitankových zbraní, PB ÚV KSČ rozhodlo omezit výrobu tanku T-54 nejméně o 50 % a v souladu s tím snížit i objem výroby 100mm tankového kanonu. Použití atomových zbraní a prostředků rušení mělo vést k používání směrových pojítek pracujících na velmi krátkých vlnách. I nadále se měly sice využívat krátkovlnné stanice, avšak v mnohem menším rozsahu, než se původně předpokládalo. Jejich nezbytně nutný počet měly postupně nahradit modernější typy. Proto došlo k zastavení výroby radiostanice R-118. Jako neperspektivní byl ze systému výzbroje vyřazen i 160mm minomet vz. 43, lišící se od dosud používaných typů větším dostřelem, ale se stejným účinkem v cíli.

V roce 1958 se u těchto typů měl vyrobít pouze nezbytně nutný počet s využitím rozpracované výroby a materiálu, avšak jen do té míry, aby nebyl nepříznivě ovlivněn náběh nových výrobních programů. Uvolněné výrobní kapacity měly být, s přihlédnutím k technické úrovni dotčených zbrojních závodů, využity k přednostnímu zabezpečení vývozních fondů vhodných pro dodávky do Sovětského svazu (elektrické lokomotivy, dieselhydraulické lokomotivy, dieselmotory, silnoproudá zařízení a stroje a zařízení pro potravinářský a chemický

průmysl), k zlepšení stavu strojírenské produkce, pro tržní fondy a pro zemědělství.

Změny ovlivnily i objem a strukturu speciálního dovozu. Snižovaly se dosavadní požadavky na import vojenské techniky a speciálních materiálů a zařízení, jejichž potřeba do roku 1960 nebyla bezpodmínečně nutná, a nerealizoval se dovoz materiálů, dílů a přístrojů ke kompletaci výše uvedených typů zbraní a vojenské techniky.

V oblasti investiční výstavby mělo již v roce 1958 dojít ke zpomalení budování rozestavěných letišť LOM a Náměšť nad Oslavou, k prověření nutnosti realizace nových letišť (Kralovice, Toužim, Březnice, Havlíčkův Brod a Horažďovice) a bylo rozhodnuto až do vyjasnění nové koncepce nezahajovat jejich stavbu. Dále měla být prodloužena výstavba kompletačních základů a prověřena veškerá investiční výstavba.

Na úseku mobilizačních příprav národního hospodářství a investiční výstavby zbrojního průmyslu se omezoval rozsah jeho výstavby, vyjma hutních provozů a investic využitelných pro civilní výrobu.

Na základě detailního rozboru zpráva konstatovala, že na hospodářských obtížích se do značné míry podílejí i náklady, jež byly nebo mají být vynaloženy na obranu a bezpečnost země. Ekonomické problémy se v uplynulých letech řešily redukcí objemu investiční výstavby nebo snižováním růstu reálných mezd, zatímco vydání na obranu zůstala v podstatě nezměněna. Další komplikací rozvoje národního hospodářství v druhé pětiletce přinesly i problémy při uzavírání dlouhodobé obchodní dohody se SSSR, což způsobilo, že úkoly druhého pětiletého plánu se staly nereálnými. Omezení zbrojní výroby a zpomalení tempa dozbrojení a přezbrojení armády a ponechání stávajících typů vojenské techniky nadále ve výzbroji i za cenu dočasného časově ohraničeného nezajištění potřeb armády mělo umožnit alespoň částečně řešit současné problémy ve strojírenství a uvolnit výrobní kapacity pro zajištění vývozních a tržních fondů a výrobu investičních zařízení. Závěr komise proto vyzněl zcela jednoznačně:

„Při provádění dalších úprav druhého pětiletého plánu není možné z ekonomických i politických důvodů jít dále jen cestou snižování investiční výstavby a dalšího zpomalení růstu životní úrovně obyvatelstva, ale bude nutno jít cestou snížení nákladů na obranu a bezpečnost země, protože tyto náklady přesahují ekonomické možnosti země.“

Prosincové zasedání PB ÚV KSČ uložilo Ing. O. Šimůnkovi připravit na základě zpráv vypracovaných ekonomickými ministry souhrnný materiál, který by specifikoval rozsah snížení nákladů na obranu a bezpečnost v letech 1958 až 1960 a způsob využití uvolněných speciálních kapacit a finančních a materiálových prostředků k zlepšení celkové situace národního hospodářství, a předložit návrh úpravy státního plánu rozvoje národního hospodářství a jeho zvláštní části na rok 1958 včetně úpravy souhrnných ukazatelů druhého pětiletého plánu.¹⁸ Vzhledem ke krátkosti termínu (ministři měli materiály připravit během necelých tří týdnů do 20. prosince 1957 a ministr-předseda SÚP je zpracovat do 14. ledna) bylo možno dát přesnější odpověď pouze k snížení nákladů. Termín na předložení souhrnné zprávy byl posléze stanoven na 10. duben. Aby rozhodnutí PB ÚV KSČ neohrozilo sestavování plánu na rok 1958 (závazný termín stanoven na 17. ledna 1958) a na přepracování perspektivního plánu

(termín 10. února), bylo dohodnuto promítnout do plánu pouze snížení zbrojní výroby a produkce dopravních letadel a vytvořit potřebné rezervy pro zabezpečení náhradní civilní výroby.

Podle srovnání s kontrolními čísly na rok 1958 a dosud platného perspektivního plánu na léta 1959 a 1960 mělo dojít k výraznému snížení nároků také na materiály a výrobky civilního charakteru – intendantního materiálu, stavebních materiálů, chemických výrobků (např. motorové nafty, tryskového petroleje), výrobků hutního průmyslu (železničních kolejnic, betonářské oceli, železobetonových rour) atd.

Tab. č. 6 Rozsah snížení nákladů na investiční výstavbu a dodávky pro MNO v letech 1958 až 1960 (snížení o mil. Kčs)

oblast úspor	1958		1959	1960
	KC	plán	plán	plán
investiční výstavba MNO	159,2	34,5	128,5	159,0
průmyslu	161,3	66,9	126,0	200,0
celkem	320,5	101,4	254,5	359,0
dodávky vojenské techniky MNO	420,0	380,0	1260,0	2260,0

Pramen: NA, f. 02/2, sv. 164, aj. 224, b. 24, Otázky dalšího budování obrany země

I když PB ÚV KSČ rozhodlo v některých případech o ukončení výroby zbraní nebo vojenské techniky, bylo nutno vzít v úvahu i odhad rozpracované výroby a zásob jednoúčelových materiálů a stupeň přípravy výroby a minimalizovat národohospodářské ztráty.

Tab. č. 7 Srovnání výroby vybraných druhů zbraní a vojenské techniky podle původního plánu na druhou pětiletku s navrhovanou úpravou

druh zbraně a voj. techniky	původní plán			navrhovaná úprava		
	1958	1959	1960	1958	1959	1960
proudový stíhací letoun MiG 19S	60	162	300	18	–	–
PL kanon KS 19 M2	36	284	500	8	–	–
tank T-54A	150	400	800	90	300	350
radiolokátor SON 9A	40	100	155	30	65	55
minomet M 160	120	170	140	–	–	–
radiostanice R 118	10	170	280	–	–	–
dopravní letoun Il-14	110	120	120	80	–	–

NA, f. 02/2, sv. 164, aj. 224, b. 24, Otázky dalšího budování obrany země

Toto zásadní omezení zbrojní výroby vyvolalo řadu problémů zejména v leteckém průmyslu. Náhlé ukončení produkce neumožňovalo účelně likvidovat výrobu proudového stíhacího letounu MiG-19S z hlediska jejího rozpracování, využití polotovarů a kompletačních výrobků, zhodnocení nákladů na přípravu výroby a řešení zaměstnanosti v závodech leteckého průmyslu. Výroba pouhých 18 letounů by znamenala ztrátu ve výši 250 mil. Kčs. Proto bylo za účelné považováno vyrobit ještě nejméně 110 kusů těchto letounů, čímž by se ztráty snížily na přijatelných 50 milionů Kčs a naopak by se získala produkce v hodnotě 440 milionů Kčs. Toto řešení by současně umožnilo uvolnit z fondů MNO letouny MiG-15bis pro vývoz i do rozvojových států. Situaci

¹⁸ NA, f. 02/2, sv. 164, aj. 224, b. 24, Otázky dalšího budování obrany země.

však komplikovala skutečnost, že na základě usnesení PB ÚV KSČ z 3. prosince 1957 již došlo ke stornování objednávek materiálu kooperovaných dodávek. Podobně byly stornovány objednávky jednotlivých komponentů převyšující potřebu pro výrobu 80 kusů Il-14.¹⁹

Stíhací letoun MiG-17

Značné problémy přineslo omezení produkce vzhledem k zajištění zaměstnanosti zbrojních závodů zejména v první polovině roku 1958, neboť ani po technické, ani konstrukční stránce nebyly připraveny náhradní programy a zaměstnanost musela být řešena z větší části kooperací pro jiné podniky, případně převedením pracovníků do závodů, kde se plánovalo vysoké tempo růstu výroby (např. z ZJD Letňany do ČKD Stalingrad a do n. p. Veltečna Čakovice, ze ZVS Nýřany do ZVIL Plzeň, z Adamovských strojíren Adamov do brněnských závodů apod.). Bylo také třeba urychleně vypracovat návrhy náhradních programů. První náměty projednala komise PB ÚV KSČ pro strojírenství již 28. prosince 1957. Ty sice odpovídaly usnesení PB ÚV KSČ z 10. října téhož roku k zlepšení struktury a o dalším rozvoji strojírenské výroby, ale nezabezpečovaly dostatečně řešení vážných disproporcí v oborech silnoproudé elektrotechniky, zařízení pro chemický a potravinářský průmysl, svářecích a slévárenských strojů atd.

Velmi složitý problém představovalo zabezpečení potřebným materiálem, neboť materiál ušetřený ve zbrojní výrobě co do objemu a především struktury nepostačoval. V perspektivním plánu rozvoje národního

hospodářství se pochopitelně s touto situací nepočítalo, a tudíž nebyly vytvořeny dostatečné rezervy.

Úsporná opatření se projevila i v investiční výstavbě, kdy došlo k dalšímu omezení výstavby letišť a posunu termínu dokončení některých dalších nadlimitních staveb o jeden až dva roky. Vzhledem k tomu, že navržená opatření výrazně zasáhla do celé koncepce výstavby objektů důležitých pro obranu státu, se předpokládala další konzultace ve Spojeném velitelství armád Varšavské smlouvy, a proto nebylo možné stav úsporných opatření pokládat za konečný. Navržené úpravy se týkaly také objemů nově zahajovaných podlimitních staveb, což nedovolovalo ve svém důsledku zlepšit dosavadní nedostatky v ubytování vojsk a uskladnění a ukrytí vojenské techniky. Úsporná opatření se projevila též v redukci nákladů na vybudování zbrojních kapacit a mobilizačních opatření investiční povahy v průmyslu (1,2 mld. Kčs), nákladů na tvorbu státních mobilizačních rezerv (1,3 mld.) a na vybudování mobilizačních opatření v dopravě, spojích, zdravotnictví a ve výstavbě skladů státní rezervy pohonných hmot (1 mld.) a mobilizačních přípravách zbrojního průmyslu, což si vyžádalo úpravu usnesení vlády z 16. října 1957.²⁰

K poslední závažnější úpravě úkolů druhého pětiletého plánu v oblasti výroby zbraní a vojenské techniky došlo na podzim roku 1958. Na základě usnesení PB ÚV KSČ z 3. prosince 1957 a navazujících usnesení z 28. ledna a 12. června 1958 předložil Ing. O. Šimůnek 9. října návrh úpravy zvláštní části rozvoje národního hospodářství na léta 1959 a 1960.²¹ V důsledku omezení zbrojní výroby stanovených těmito usneseními došlo ke snížení objemu dodávek vojenské techniky pro ministerstvo národní obrany v roce 1959 o 1,3 mld. Kčs a v následujícím roce o 2,2 mld. Kčs, a pro Ministerstvo zahraničního obchodu o 0,17 mld. Kčs, resp. 0,2 mld. Kčs. Počítalo se s tím, že uvolněné kapacity budou znamenat v civilní výrobě přínos pro národní hospodářství v dodávkách pro vývoz o 755 mil. Kčs a v dodávkách pro investiční výstavbu 560 mil. Kčs.

Zastavením výroby zbraní, které neodpovídaly podmínkám soudobé vojenské techniky, se těžiště rozvoje zbrojní výroby výrazně posunulo do oboru speciálních vozidel a slaboproudé techniky.

Tab. č. 8 Index růstu výroby jednotlivých oborů vojenské techniky v letech 1958 až 1960 (1958 = 100)

obor	index růstu	obor	index růstu
speciální vozidla	362,0	optika	141,0
ostatní vojenská technika	271,0	dělostřelecká munice	111,0
slaboproud	234,0	pěchotní a letecká munice	108,5
ostatní munice	210,5	pěchotní a letecké zbraně	107,5
letadla	179,5	dělostřelecké zbraně	100,0

Pramen: NA, f. 02/2, sv. 191, aj. 262, b. 4, Úprava zvláštní části státního plánu rozvoje národního hospodářství ČSR na léta 1959 a 1960

¹⁹ Vzhledem k závažnosti situace zpracoval Státní úřad plánovací podrobnou analýzu situace v leteckém průmyslu a speciálně ve výrobě proudových letounů MiG-19. Tamtéž, Příloha č. 3, Úvaha o stanovení výběhového počtu proudových letounů MiG-19.

²⁰ Šlo zejména o provedení mobilizačních opatření k zabezpečení výroby 160mm minometu vz. 43 a 100mm PL kanonu KS 19, neprovádět opatření k zajištění 30mm leteckého kanonu pro letoun MiG-19, odložit vypracování návrhu nového technologického postupu výroby podvěsných nádrží, zajištění výroby spalovacích komor proudových motorů M 07 v závodě Moravia Mariánské údolí či výroby palivových čerpadel k téměř motoru v závodě Kovospol Police nad Metují a převedení jeho výroby ze závodu Jihostroj Velešín apod.

²¹ NA, f. 02/2, sv. 191, aj. 262, b. 4, Úprava zvláštní části státního plánu rozvoje národního hospodářství ČSR na léta 1959 a 1960.

Současně došlo k úpravám investiční výstavby v Ministerstvu přesného strojírenství a Ministerstvu chemického průmyslu. Oproti prvním létům druhé pětiletky se výrazně omezila výstavba závodu Vihorlat Snina a v redukovaném rozsahu byly zahájeny nové stavby v závodech ZKG Povážská Bystrica, ZVS Dubnica a Adamovských strojárnách v Adamově. Celkem se navrhovalo provést investice v objemu 1,51 mld. Kčs, z nichž přibližně jedna čtvrtina směřovala do zbrojních závodů na Slovensko. Z této částky byla více než polovina určena pro dokončení výstavby ZVS Dubnica a ZJVS Martin. V ministerstvu chemického průmyslu činil plán investiční výstavby ve speciální části 426 mil. Kčs. Takřka jedna čtvrtina byla určena pro slovenské závody, a to na dobudování závodu Chemko Strážské. Výstavba v českých zemích se soustředila na rozšíření podniku Synthesia Semtín.

Základní charakteristika výsledků druhé pětiletky v oblasti zbrojního průmyslu

Zbrojní výroba prošla v průběhu druhé pětiletky mnohými změnami. Poté, co po dlouhých jednáních byla na podzim roku 1956 přijata směrnice jejího rozvoje, došlo v následujících letech, jak vyplývá z předcházejícího textu, k četným úpravám. Ovlivnilo ji především červencové a prosincové zasedání PB ÚV KSČ v roce 1957, úprava zvláštní části plánu na léta 1959 a 1960 přijatá v říjnu 1958, četná jednání s představiteli sovětského generálního štábu i představitelů Ministerstva národní obrany se zástupci Spojeného velení armád – účastníků Varšavské smlouvy (např. na počátku roku 1958, kdy byly dohodnuty další modernizace výzbroje ČSLA zařazením nových prostředků protivzdušné obrany) i reorganizace ČSLA v roce 1958. V důsledku všech těchto změn se úkoly stanovené Směrnicí značně lišily od skutečnosti.²²

Tab. č. 9 Srovnání plánovaných dodávek státní jmenovitých úkolů z čs. zbrojní výroby pro ČSLA v letech 1955–1960 (v mil. Kčs, 1955=100)

obor		1955	1956	1957	1958	1959	1960	index
zbraně	Sm	200	377	260	225	362	463	231,5
	Sk	200	375	253	220	134	202	101,0
munice	Sm	558	575	499	492	561	714	127,9
	Sk	558	511	443	323	305	330	59,1
speciální vozidla	Sm	450	557	142	145	663	1686	374,7
	Sk	450	505	129	146	415	536	119,1
letadla	Sm	1200	1271	906	435	575	1156	96,3
	Sk	1200	1273	902	432	426	324	27,0
slaboproud a optika	Sm	80	16	90	258	585	878	1097,5
	Sk	80	135	87	195	313	375	468,7
ostatní vojenská technika	Sm	112	4	16	408	350	253	225,9
	Sk	112	5	14	340	314	348	310,7
speciální výroba celkem	Sm	2600	2900	1913	1963	3096	5150	198,1
	Sk	2600	2804	1828	1656	1907	2115	81,3
index k roku 1955	Sm	–	111,5	73,6	75,5	119,1	198,1	–
	Sk	–	107,8	70,3	63,7	73,3	81,3	–

Sm – směrnice, Sk – skutečnost

Pramen: NA, f. 02/, sv. 299, aj. 383, b. 3, Plnění zvláštní části státního plánu ...

²² NA, f. 02/, sv. 299, aj. 383, b. 3, Plnění zvláštní části státního plánu rozvoje národního hospodářství ČSSR v roce 1960 a předběžné výsledky o splnění plánu na 2. pětiletku. Rozsáhlou zprávu předložil 6. 3. 1961 Ing. O. Šimůnek na základě usnesení PB ÚV KSČ z 25. 10. 1960.

82mm bezzákluzový kanon vz. 59A

působnosti Ministerstva všeobecného strojírenství a začlenili do výrobně hospodářské jednotky pro tankovou výrobu ZJVS Martin).

Současně započal vývoj dalších typů obrněných transportérů, a to středního obrněného pásového transportéru TOPAS, s jehož dodávkami ČSLA se počítalo od roku 1962, a středního obrněného kolového transportéru SKOT, jehož výroba měla započít roku 1963. Pro výrobu kolových transportérů byla vytvářena výrobní báze v n. p. AZKG Praha, jenž se sloučil s n. p. ZJD Letňany.

V letech 1956–1957 bylo vyrobeno celkem 515 ks tanků T-34/85 a 365 samohybných děl SU-100, v období 1957–1960 celkem 771 ks T-54A a 321 OT-810.

Vedle těchto bojových prostředků čs. průmysl dodal ČSLA moderní technické prostředky.

Velmi složitá situace nastala v druhé polovině 50. let v leteckém průmyslu. Od roku 1958 nastal hluboký pokles vyvolaný především ukončením výroby letounů MiG-15bis a MiG-15UTI a především podstatným omezením výroby letounu MiG-19S. Oproti plánovaným 525 kusům se vyrobilo v letech druhé pětiletky jen 26 těchto strojů.

Leteckou výrobu charakterizovaly neustálé náběhy a výběhy leteckých programů, které kladly značné nároky na přípravu výroby i technické kádry. Především byly nedostatečně dimenzovány předvýrobní etapy a z tohoto důvodu docházelo k široké kooperaci až se šesti desítkami neleteckých závodů. Také se nevytvořil dostatečný předstih výroby leteckých motorů před výrobou draků, neboť se nepodařilo dobudovat vývojovou základnu, která by zabezpečila vyzkoušení motorů ve fázi vývojových prací. Takto docházelo ke zkouškám a provádění technických změn motorů až ve fázi výroby letounů. Též se nevytvořila dostatečná materiálová základna, která by byla schopna zabezpečit letecký průmysl potřebným množstvím ušlechtilého materiálu v odpovídající kvalitě. Za úrovní tehdejší letecké techniky také značně zaostával slaboproudý průmysl.

Kolisání a posléze i značné snížení objemu výroby vedlo k nestabilitě letecké výroby a převedením částí závodů do jiných průmyslových oborů došlo ke ztrátě leteckých odborníků, zejména technologů, konstruktérů přípravků a nástrojářů.

I přes tyto problémy se podařilo vyrobit v průběhu druhé pětiletky 2020 stíhacích a cvičných letadel v hodnotě cca 2 mld. Kčs, z nichž většina byla určena pro export.

K podstatnému omezení výroby došlo ve výrobě zbraní. I když se výroba postupně soustředila do dvou podniků – ZKJV Dubnica a ZRR Vsetín – nebyly vytvořeny odpovídající podmínky ke splnění plánovaných úkolů. Tím došlo k znehodnocení úspěchů čs. konstruktérů, kteří vyvinuli mj. 7,62mm samopal vz. 58, 7,62mm univerzální kulomet vz. 59 a 82mm bezzákluzový kanon vz. 59 se světovými parametry, ale jejich výrobu provázely značné těžkosti, takže situaci muselo projednávat PB ÚV KSČ např. 27. prosince 1960 a neustále docházelo k úpravám plánu.

Častými změnami byla též provázena výroba munice. I když převážná část byla vyráběna podle licenční dokumentace, probíhal v našich podmínkách prakticky nový vývoj. Zavádění nových výrobků bylo proto velmi zdlouhavé a často do výroby směřovaly výrobky vývojově neukončené. V souvislosti se snížením výroby klasických dělostřeleckých zbraní došlo téměř k likvidaci výroby klasické dělostřelecké munice. I přesto pokračovalo budování značných kapacit pro její výrobu.

Ve výrobě ostatní vojenské techniky se podařilo vybudovat řadu důležitých speciálních kapacit, například pro výrobu filtroventilačních zařízení, silnoproudé elektrotechniky, ženijních přepravních prostředků apod.

Rozvoj zbrojní výroby a výroby vojenské techniky umožnily značné investice určené k dobudování metalurgické základny v ZKJV Dubnica a ZJVS Martin, na rekonstrukci Adamovských strojíren Adamov a ZKJV Dubnica a ZKG Povážská Bystrica, na výstavbu závodu Let Kunovice apod.

Tab. č. 10 Investice do závodů zbrojního průmyslu v letech 1956–1960, včetně centralizované a decentralizované výstavby (v mil. Kčs)

obor výroby	1956	1957	1958	1959	1960	celkem
Ministerstvo všeobecného strojírenství celkem	1998	451	432	312	401	402
z toho letecký průmysl	66	73	40	64	75	318
výroba munice	180	142	134	183	172	811
výroba zbraní a tanků	205	217	138	154	155	869
Ministerstvo chemického průmyslu celkem	171	63	66	14	24	338

Pramen: Pramen: NA, f. 02/, sv. 299, aj. 383, b. 3, Plnění zvláštní části státního plánu ...

Rozdílná tempa růstu zbrojní výroby jak v jednotlivých letech, tak v jednotlivých oborech se promítla i do dovozu a vývozu speciální techniky a výrazně ovlivňovala saldo zahraničního obchodu.

Tab. č. 11 Vývoz a dovoz speciálního materiálu v letech 1956–1960 s členskými státy Varšavské smlouvy (v mil. Kčs obchodní parity)

rok	lidově demokratické státy			Sovětský svaz			celkem		
	dovoz	vývoz	saldo	dovoz	vývoz	saldo	dovoz	vývoz	saldo
1956	34	368	+ 334	557	405	- 152	591	773	+ 182
1957	19	253	+ 234	512	414	- 98	531	667	+ 136
1958	32	238	+ 206	231	322	+ 91	263	560	+ 297
1959	35	252	+ 217	498	320	- 178	533	572	+ 39
1960	63	216	+ 153	592	201	- 391	655	417	- 238
celkem	183	1327	+ 1144	2390	1662	- 728	2573	2989	+ 416

Pramen: Pramen: NA, f. 02/, sv. 299, aj. 383, b. 3, Plnění zvláštní části státního plánu ...

V průběhu druhého pětiletého plánu došlo v obchodu se zbraněmi a vojenské techniky k zásadní změně. Na sklonku 50. let převýšily náklady na dovoz zisky z vývozu. Tato tendence odrážela i prudký rozvoj vojenské techniky, kdy bylo nutno v krátkých lhůtách zvládnout jak vývoj, tak výrobu. Výsledky obchodu se speciálním materiálem však signalizovaly i skutečnost, že ČSR vyráběla již zastarávající typy zbraní. Vážným problémem se stala především forma úhrady speciálního dovozu ze SSSR, na kterou bylo nutno vynakládat stále větší množství zboží a investičních celků.

Obrněný transportér OT-810

Na počátku druhé pětiletky tvořila hlavní náplň dovozu technika určená k doplnění výzbroje některými novými typy zbraní (proudové bombardéry Il-28, stíhací letouny MiG-17PF) a značná množství speciálních radiolokátorů, určených především k posílení protivzdušné obrany státu. Ze Sovětského svazu byla také dovezena technická dokumentace a poskytnuta rozsáhlá pomoc při zavádění výroby stíhacího letounu MiG-19S a střed-

ního tanku T-54A. Na konci 50. let směřovaly do ČSR především přepadové stíhací letouny MiG-19PM, vrtulníky Mi-4, nové typy radiolokátorů a také raketová technika. Jen velmi zvolna se zvyšoval značně nízký dovoz z lidově demokratických států.

Těžisko speciálního vývozu spočívalo především ve vývozu leteckého materiálu do SSSR, šlo zejména o cvičné proudové letouny MiG-15UTI, dopravní letouny Il-14 a letecké motory.

Plnění plánu dovozu a vývozu zbraní a vojenské techniky bylo značně nerovnoměrné, což způsobovalo neplnění plánu v sortimentu výroby, časté změny v požadavcích MNO a MZO, výrobní potíže dodavatelských zemí a změny v systému výzbroje ČSLA i ostatních států Varšavské smlouvy.

Výrazné změny přineslo prosincové zasedání PB ÚV KSČ i stoupající nároky MNO na dodávky čs. zbrojního průmyslu pro ČSLA.

Tab. č. 12 Podíl dodávek čs. zbrojního průmyslu pro MNO a MZO v letech 1956–1960

podíl dodávek	1956	1957	1958	1959	1960
pro MNO	54,8	55,2	62,8	71,2	87,4
pro vývoz	45,2	44,8	37,2	18,8	12,6

Pramen: NA, f. 02/2, PB ÚV KSČ, sv. 160, aj. 216, b. 3, Zpráva o otázkách dalšího budování obrany země

Oproti Směrnici zbrojní výroby došlo ke zvýšení výroby pro potřeby ČSLA o 2,2 mld. Kčs a poklesu výroby pro vývoz o 2 mld. Kčs, což nepříznivě ovlivnilo vývoz strojírenských výrobků jako celku a mimo jiné mělo za následek vzrůstající problémy se zabezpečením strojírenské výroby v letech 1958–1960 potřebnými surovinami a materiály, zejména barevnými kovy (např. potřeba zbrojního prů-

myslu by dosáhla v roce 1960 plných 31 % a mědi 13,2 %). I přes zvýšené dodávky ze SSSR by bez zásadních strukturálních změn nebylo možné čs. požadavky pokrýt a dovážet tyto suroviny z kapitalistických států nebylo, s ohledem na situaci zahraničního obchodu, proveditelné.

Proto PB ÚV KSČ rozhodlo dovozem do roku 1960 zajistit především výstavbu vojsk protivzdušné obrany státu, bombardovacích divizí a v menší míře potřeby ostatních druhů vojsk – za současného omezení, případně zastavení dovozu zastarávající techniky, především 130mm PLK KS-30, včetně zaměřovačů PUAZO-30, radiolokátoru SON-9, dělostřeleckého přístroje PUAZO-6-19, 57mm PLK S 60 – a zvážit vybavení bombardovacích divizí modernějšími letouny, případně přehodnotit výstavbu bombardovacího letectva se zřetelem k rychlému rozvoji raketových zbraní.

Závěr

Průběh jednání o systému výzbroje armád členských států Varšavské smlouvy a vzájemných dodávkách výzbroje a vojenské techniky i rozvoj zbrojního průmyslu vyvolává řadu úvah, na něž zatím nelze dát jednoznačnou odpověď.

Není zcela jasné, proč vzájemným konzultacím byla věnována taková pozornost, když se členské státy nechtily být vázány uzavřenými dohodami. Nabízí se tedy otázka, jak probíhalo dozbrojování a přezbrojování jednotlivých armád VS a do jaké míry Sovětský svaz uplatňoval svou dominantní pozici zejména v požadavcích na unifikaci výzbroje.

Nerespektování uzavřených dohod pak dostávalo především československý zbrojní průmysl, který měl významnou měrou přispět k modernizaci armád sovětského bloku, do nezáviděníhodné situace. Značné investice směřující do závodů vyrábějících leteckou techniku a speciální vozidla byly v důsledku značného kolísání požadavků nevyužity, což čs. ekonomice přinášelo další škody a umocňovalo problémy způsobené militarizací ekonomiky. Není tedy divu, že čs. představitelé, podobně jako v Radě vzájemné hospodářské pomoci, požadovali, aby se ujednání stala závaznými. A ve svých požadavcích nebyli osamoceni.

Reakci zástupců sovětského generálního štábu a ministerstva obrany zajímavým způsobem dokumentuje zápis

z již zmíněného jednání čs. vojenské delegace v Moskvě v lednu 1957.

„K otázce prohloubení spolupráce a upřesnění metodiky práce v oblasti směrů vývoje: [podtrženo v originále]

Návrh čs. delegace, aby unifikace výzbroje byla zajišťována již od počátku vývoje nové techniky závazným schválením takticko-technických požadavků náčelníky obou generálních štábů, přijat spojeným velením nebyl, přestože byl podporován i některými sovětskými náčelníky druhů vojsk.

Bylo dosaženo dohody, aby projednávání těchto otázek bylo uskutečňováno formou širších, avšak nezávazných konzultací. Sovětská strana zdůvodnila své stanovisko tím, že vývoj bojové techniky vyžaduje značných nákladů i rizika a patří výlučně do kompetence suverénního státu. Jakékoli závazné dohody, vyžadující souhlasu i odpovědnosti obou stran, by podle názoru sovětské strany nebyly v souladu s deklarací sovětské vlády z 30. října 1956 a zároveň by snižovaly odpovědnost čs. vlády za zajištění obranyschopnosti země. Takové dohody by vytvářely nežádoucí omezování tvůrčích schopností čs. vývojových pracovníků a nepříspěly by k rychlému rozvoji techniky.

Sovětská strana má za to, že prohloubení součinnosti cestou nezávazných konzultací umožňuje tvůrčí řešení problémů a vylučuje při neúspěchu možnost svalovat vinu na sovětskou stranu, jak se o to již některé státy snažily.“

Dále překvapují náhlé změny v názorech na perspektivnost jednotlivých druhů a typů vojenské techniky, které především sovětské představitelé staví do podivného světla. Šlo o důkaz nekompetentnosti, nebo utajování výsledků sovětského výzkumu před svými spojenci až do posledního okamžiku? V materiálech by se jistě našlo mnoho dokladů těchto změn. Pro ilustraci lze však uvést pouze jednání týkající se výroby zbraní a odlišné hodnocení 100mm PL kanonu KS-19, 130mm PL kanonu KS-30, 160mm minometu vz. 43 atd.

Podrobný výzkum této problematiky by tak mohl přispět i k poodhalení mechanismů rozhodování na nejvyšších místech i fungování celé Varšavské smlouvy.

Autor děkuje kpt. Mgr. Janu Haasovi (VHÚ) a PhDr. Josefu Žabkovi (NA) za spolupráci při přípravě této studie.

For summary in English see previous issue of this journal on page 100.

PhDr. Jaroslav Láník, CSc. (1957)

studoval v letech 1977–1981 na FF UK obor historie. V roce 1981 byl přijat do Ústavu československých a světových dějin (později Historický ústav Akademie věd České republiky) a zabýval se vztahem mezi urbanizací a industrializací, hospodářskými dějinami českých zemí 19. a 20. století a dějinami Prahy.

Od roku 1995 pracuje ve Vojenském historickém ústavu, v letech 1998 až 2002 byl šéfredaktorem časopisu *Historie a vojenství*. Nyní se zabývá ekonomickým vývojem Československa po roce 1945, zejména vlivem zbrojení na ekonomiku státu v 50. letech 20. století.

Jaroslav Láník (born 1957)

read history at the Philosophical Faculty of Charles University between 1977 and 1981. In 1981 he joined the Institute of Czechoslovak and World History (later the Historical Institute of the Academy of Sciences of the Czech Republic) and focused on the relationship between urbanisation and industrialisation, the economic history of Bohemia and Moravia in the 19th and 20th Centuries and the history of Prague. Since 1995 he has been working at the Military Historical Institute, between 1998 and 2002 he was Editor-in-Chief of the *History and Warfare* journal. At the moment he is focusing his attention on the economic developments in Czechoslovakia after 1945, particularly on the influence of arming on the state economy during the 1950s.